

מבעל דף היום בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י, שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

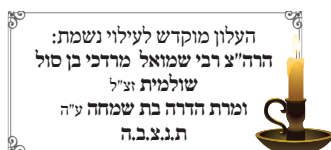
כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היום בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן

העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היום בעיון | כולל ערב שיעורים ליבו חפץ | כולל שיעורי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף

היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים |

מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקדים ואברכים עמלי תורה

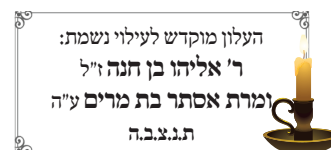
יום א' כ"א חשוון-שבת כ"ז חשוון תשפ"ד

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול
שולמית ז"ל
ומרת הדרה בת שמחה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.

מסכת בבא קמא ג'-ט'

שבוע פרשת חיי שרה

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.

דף ג' ע"ב

בחצי נזק צרורות דהלכתא גמירי לה.

כתב רש"י, בחצי נזק צרורות, שהיתה מהלכת והתיזה צרורות ברגליה ושיברו את הכלים דקי"ל דהלכתא גמירי לה למשה מסיני דממונא הוא ולא קנס. ע"כ. דהיינו דזו ההלכה למשה מסיני דהוא ממונא ולא קנסא אף שהוא חצי נזק. אבל הרשב"א כתב, ואפשר דהכי קאמר דהלכתא גמירי לה דאין משלם אלא חצי נזק, והוא על כרחין ממונא הוא דהא מועדת היא מתחלתה לכך, דהיינו דהוא סברא דהיא ממונא, דכאן אין סברא לומר דהוא קנסא כדלקמן בקרן, דהא כאן היא מועדת מתחלתה.

מאי מבעה רב אמר מבעה זה אדם ושמואל אמר מבעה זה השן.

והוא תימה מדוע נקט לשון שאינה מובנת וצריכה ביאור ולא מקט להדיא לשון שן או רגל. וכתב בשיטה מקובצת בשם תוספי תוספות להרא"ש ז"ל, מצאתי בשם הר"ר יונה הא דאפקיה בלשון מבעה משום דאדם שהוזכר תחילה בתורה היינו לענין גנב שטבח או מכר, ועל כן כינה שם אדם המזיק במבעה שהוא לשון מחפש בבית חבריו, כדכתיב אם תבעיון בעיו. ושמואל אמר מבעה זה השן והא דתנא מבעה ולא תנא שן בהדיא משום דקרא נמי לא כתביה בהדיא אלא דרשינן ליה מובער כדאשכחן כאשר יבער הגלגל דהיינו שן שהוא פעמים נגלה, ולהכי תנייה נמי בלשון מבעה כדכתיב נבעו מצפוניו. ע"כ.

והנמוקי יוסף על הרי"ף כתב, והא דלא נקט שן דהוה אמינא אפילו היכא דאין הנאה להיזקה, ולפיכך נקט לישנא דמבעה דמשמע לישנא דאגלווי דכתיב נבעו מצפוניו, דהיינו להנאתה שפעמים נגלית פעמים נכסית והיינו בשעת אכילה. ומה דתנא מבעה זה אדם ולא תנא אדם להדיא, דהוה אמינא אפילו עבדו ושפחתו מחייב, ולפיכך נקט מבעה דהוה לישנא דכתיב גבי בן חורין דכתיב אם תבעיון בעיו דגבי ישראל כתיב:

דף ג' ע"א

והא דמכליא קרנא הא דלא מכליא קרנא.

ברש"י מבואר דלמעשה חייב בשן אף באופן דלא מכליא קרנא, אבל המאירי כתב, וכן חייב על השן בין מכליא קרנא כגון שאכלה פירות וכיוצא בהן בין לא מכליא קרנא כגון שאכלה ערוגה וראויה להצמיח, ויש חולקין בו ממה שאמרו בפרק שני והא בעינן עד תומו וליכא, דמשמע דבעינן דיהיה מכליא קרנא. וכתב עוד, ויש מי שסובר בזה דרך פשרה שאין חיוב בשאין שם מכליא קרנא אלא בששלחה הוא, וכן באזלא ממילא אין שם חיוב אלא בשיש מכליא קרנא, הא נשתלחה מאליה ואין שם כילוי הקרן פטור. וכתב דעיקר הדברים שאף בנשתלחה מאליה ושאין שם כילוי הקרן חייב, ואפילו נשכה ככר בפיה ונפל מפיה ולא חסר כלל אלא שנתלכלך חייבת מדין שן:

תולדה דשן מאי היא נתחככה בכותל להנאתה וטינפה פירות להנאתה.

רש"י כתב, נתחככה בכותל להנאתה, והפילתו או טינפה פירות להנאתה שנתגלגלה עליהן כדרך סוסים וחמורים דהיינו דומיא דשן שיש הנאה להיזקה. אבל הר"י מיגאש כתב, וטינפה הפירות להנאתה, כלומר, שהשתינה עליהם מים או צואה, שאילולי שעשתה היתה מצטערת, לפיכך חייב מפני שנהנית. והקשה דהא אמרינן לקמן בכיצד הרגל בהמה שהטילה גללים לעיסה משלמת חצי נזק אלמא תולדה דרגל היא, והביא שיש מי שתירץ דהאי דאמרינן טינפה פירות להנאתה תולדה דשן, הני מילי היכא דהויאן גללים לחין ומחוברין בגופה ושותתין ויורדין כמי רגלים על הפירות דומיא דאמרינן בעבודה זרה הניצוק והקטפרס חיבור, והא דאמרינן לקמן בהמה שהטילה גללים לעיסה משלמת חצי נזק, בגללים יבשים דלא נחתי על העיסה עד דפרשי מגופה של בהמה דומיא דצרורות.

כולל ומכון ראש פינה:

דף ד' ע"א

אמר רב אשי אטו עבד ואמה לאו טעמא רבה אית בהו שמא יקניטנו רבו וילך וידליק גדישו של חבירו, ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום.

מלשון זו משמע דמעיקר הדין היה צריך להתחייב על נזקי עבדו ואמתו שכן הם בכלל נזקי ממונו, וכן כתב באמת המאירי, עבד ואמה אף על פי שכונתם להזיק אין הרב חייב בנזקיהם ואף על פי שהם ממונו ושמירתן עליו ודבר זה תקנת חכמים הוא גזרה שמא יקניטנו רבו וילך וידליק גדישו של חבירו ונמצא מחייב את רבו בכל יום, ושמא תאמר בשוגג מיהא יתחייבו הבעלים שהרי בשגגה אין בה טעם הקנסה, אף הוא מרמה ומזיד ועושה עצמו שוגג. אמנם באחרונים דייקו מלשון תוספות והרמב"ם דלא שייך כאן הגדרת נזקי ממון הואיל והעבד יש בו דעת, ומה שהוצרכה הגמרא לומר טעם דשמא יקניטנו, יש לומר דהוא טעמא דקרא.

והנה היא משנה בסוף מסכת ידים, אומרים צדוקין, קובלין אנו עליכם פרושים, שאתם אומרים, שורי וחמורי שהזיקו, חייבין, ועבדי ואמתי שהזיקו, פטורין, מה אם שורי וחמורי שאיני חייב בהם מצוות, הרי אני חייב בנזקן. עבדי ואמתי שאני חייב בהן מצוות, אינו דין שאהא חייב בנזקן. אמרו להם, לא. אם אמרתם בשורי וחמורי, שאין בהם דעת, תאמרו בעבדי ובאמתי, שיש בהם דעת, שאם אקניטם, ילך וידליק גדישו של אחר ואהא חייב לשלם. ואם כן צריך להבין מה היתה ההוה אמינא להוכיח מעבד ואמה, דהרי המשנה אומר דהוא מטעם הנ"ל, ועוד יש לדקדק מה היה לו שהוסיף על לשון המשנה דמסכת ידים, וכתב החתם סופר, די ש לומר דבהוה אמינא דהש"ס היה ס"ל דטעמא דמסכת ידים אינו עיקר, ולא נאמר אלא לדחות הצדוקים בקש, דמה"ת ניהוש שידליק הגדיש כדי לחייב את רבו בתשלומין, הלא עיני עבד אל אדוניו לצפות לישא חן וחסד לפניו שישחררנו, ואז יתחייב העבד לשלם לרבו מה ששילם עבורו כשהזיק, כמבואר במשנה דהעבד ואשה פגיעתן רעה שצריך שישלם לכשישתחרר, וא"כ מי פתי יסור הנה, אלא על כרחך מדינא פטורין מלשלם ושפיר קאמר עבד ואמה יוכיח. ובא רב אשי ותיירץ והוסיף על המשנה נמצא זה מחייב רבו מאה מנה בכל יום, רוצה בזה כי אדרבא, רבו יהיה מוכרח למהר להוציאו לחרות כדי שלא יוסיף לו היזק מאה מנה בכל יום, ע"כ ימהר לשחררו בלי שיכתוב לו שטר על דמיו כלל, וא"כ טעמא רבא איכא, וק"ל:

דף ד' ע"ב

ועדים זוממין.

הביא בשיטה מקובצת את תוספות הרא"ש שהקשה מה שייך למיתני עדים זוממים בהדי אבות נזיקין, והלא לא עשו שום היזק, דאילו שילם כבר על פיהם פטורים, דאמרין

והמהרש"א ביאר על דרך הרמז, המאמר הזה אומר דרשני, וכי משום דכתיב בעיו גבי אדם קרי ליה הכא לאדם גבי נזקין מבעה, וכן לשמואל משום דכתיב לשון נבעו שהוא גילוי גבי שן קרי ליה מבעה ואמאי שינה שמם המיוחד להם אדם או שן לזה השם שהוא ברמז רחוק מאד.

וכתב המהרש"א, והוא מבואר כי הפורעניות בעולם הכוללים נחלקים לארבעה חלקים והם ג', דבר וחרב ורעב שנזכרו במקום אחד בפורעניות, איזו לחרב ואיזו לרעב ואיזו לדבר, ובאלו יש רחמי שמיא להיות שריד ופליט. אבל על כולם פורענות הבא בחימה באש שעושה כליון גמור, וע"ז אמר לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום וגו', כי סדום נידון באש ונעשה כלה גמור כמפורש וה' המטיר וגו' גפרית ואש וגו' ויהפוך ה' וגו', ועל פי מ"ש פ"ק דקדושין שדרש מזמור לאסוף וגו', קינה מבעי ליה, וקאמר אלא שאמר שירה על שכילה ה' חמתו על עצים ואבנים והותיר לנו שריד, שנאמר ויצת אש בציון, והיינו לולי ה' ברחמי שכילה חמתו על עצים ואבנים והותיר לנו שריד ופליט היינו ח"ו כלים כמעט כסדום וגו'.

והוא הרמז במתניתין דריש המסכת דחשיב ארבעה אבות נזיקין בדיני אדם כדמיון ארבעה אבות נזיקין ופורענות דבדיני שמיא כמ"ש, כי השור הוא דמיון לנזקי רעב, כמ"ש ורב תבואות בכח שור, ונזקי שן ורגל שנכללו בשור הם ממש על נזק התבואה, ובור הוא רמז למיתת הדבר כמ"ש נמשלתי עם יורדי בור, חייטני מיורדי בור והרבה כמוהו. ומבעה שהוא למר נזקי אדם הוא כחו של עשו, ע"ש אדום, כמ"ש ואתן אדם תחתיו גו', וכן למר נזקי שן הוא רמז לנזקי חרב, כחו של עשו שנאמר בו על חרבך תחיה וגו', וע"כ הביאו תרוייהו מקראי דכתיבי גבי עשו, והסתירו הדבר ברמז, למר מבעה זה אדם ומייתי קרא דכתיב בעשו אלי קורא משעיר וגו', דהיינו בגלות אדום שהוא כח החרב, ואמר להנצל מן חרב של עשו אם תבעיון בעיו ע"י תפלה ובקשה, כמ"ש הקול קול יעקב והידיים וגו', וע"ש זה קראו מבעה. ולמר זה השן הוא כחו של עשו שנמשל לחזיר היער, דאין כחו אלא בשיניו, שע"ז רמז בדניאל במראה חיה רביעית אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה, דהיינו שתהיה כחה על כל האומות לאכול ולכלות בשיניה, אך לגבי ישראל שהיא נקראת שארית לא תהיה כחה לכלותם בשיניה בכח הטומאה שלה ממקום שאינה מעלה גרה, אלא שיהיה כוחה על ישראל ברגלה רפסה ממקום שיש לה סימן טהרה שהוא מפרסת פרסה. וע"ז נאמר בקום עלינו אדם וגו', ודרשו זה אדום, ומסיים ברוך ה' אשר לא נתננו טרף לשיניהם, דהיינו שלא ניתן כוחה על ישראל לאכול בשיניו מקום טומאה. וע"ז מייתי הכא קרא דגבי עשו נבעו מצפוניו, דהיינו נגלו שיניו שלא יהיה לו בהם כח לגבי ישראל. וחשיב בסוף ההבער שהוא פורענות האש הקשה מכולם שמכלה הכל, וע"כ קראו הבער שמכלה ומבער כל דבר מן העולם, והש"י ישמרנו מארבע פורעניות אלה ודו"ק:

כאשר זמם ולא כאשר עשה. לכן פירש ריב"א דבאמת יצטרכו לשלם, כי בממון לא שייך כאשר זמם ולא כאשר עשה, כי ישנו בחזרה, ור"י כתב טעם אחר אמאי יצטרכו לשלם בממון.

אבל רבינו יהונתן מלוניל כתב, ודוקא כשהוזמו ועדיין לא שילם מי שהעידו עליו, שאם שילם לא מיחייב, דגזירת הכתוב הוא דכתיב לעשות ולא שכבר עשה, ואם יודו מעצמן אחר שהעידו שעדות שקר העידו אינן נאמנין ותגמר עדותן כאלו לא הודו, ואותו ראובן שהעידו עליו ישלם המאתים זוז, דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, והם אינן משלמים לו דמודה בקנס פטור למאן דאמר עדים זוממים קנסא הוא, ולמאן דאמר ממונא הוא משלמין הם לו מאתיים זוז והוא אינו משלם כלום.

עדים זוממין דממונא הוא.

ולכאורה סברת רבנן צריכה ביאור, דהרי בפשטות הוי קנס, דהרי לא שילם ממון על פיהם ואף על פי כן משלמים. וכתב הרשב"א, דאפילו לא שילם קרינא להו ממונא משום דאתו לאפסודיה ממונא. ולפי הסברא שהבאנו לעיל מתוספות בשם ריב"א דבממון לא אמרינן כאשר זמם ולא כאשר עשה, ואפילו אם שילם משלמים, ניהא טפי דהוי ממש ממון.

ומפגל.

רש"י נקט כאן דמפגל היינו מחשבת שלא לשמה, ששחט חטאת לשם שלמים, וחטאת נפסלת שלא לשמה, ולא כמו כל המקומות דמפגל היינו מחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו. וכתב בגליון שהובא בשיטה מקובצת, ד"ל משום דלא תימא כיון דמצויים הרבה זבחים בעזרה הוי כמו אנוס אם שינה שם הזבח, קא משמע לן דאדם מועד לעולם. וכן כתב גם בתוספי תוספות להרא"ש.

להלכותיהן.

הנה מצאנו פטור בכל אחד ואחד מאלו, דבאש פטור בטמון, ושן ורגל פטור עליהם ברשות הרבים, ובור פטור על האדם והכלים. והנה יש לדון אם בכל אלו הוא פטור גמור, דאין אדם צריך לשמור את ממונו מלהזיק באופנים האלו, דהיינו דאינו צריך לשמור את אשו מלהדליק טמון באש, ויכול הוא להניח לבהמתו ללכת ברשות הרבים אף שהוא יודע שהיא תזיק ברגלה ובשינה. ומסברא יש לחלק ביניהם, דהיכא דהוא גזירת הכתוב בלא טעמא, כגון טמון באש וכלים בבור, מסתבר דהוי מזיק, ומה שפטרנו התורה אינו אלא פטור תשלומין ולא פטור מעצם שם מזיק, ונקרא מצער את חברו ומזיקו וממילא בדיני שמים צריך לשלם. אבל בשן ורגל ברשות הרבים שיסודו הוא שלבהמה יש רשות להלך ברשות הרבים, ממילא על הניזק להרחיק את עצמו ולא להניח חפציו ופירותיו ברשות הרבים, ולא הוי שם מזיק עליו כלל, ולא שייך לחייבו בבא לצאת ידי שמים. ועיין בברכת שמואל שכתב כדברים האלו, עייש בדבריו שהביא להם ראיות.

ובאמת בזה יש לדון, אם פטור אדם בבור הוא מטעם גזירת הכתוב או מסברא, ולכאורה נפקא מינה להנ"ל. ומצאנו שנחלקו בזה האחרונים, דלדעת רבינו אליהו מזרחי הוא גזירת הכתוב, אבל רבינו מאיר שמחה במשך חכמה [שמות כ"א, ל"ג] כתב, והא דשור ולא אדם חמור ולא כלים הוא ענין מושכל, משום דאדם בן דעת לשמור עצמו מבור שיש בו כדי להמית, וכלים איך באים אל התקלה הא סתם כלים דלאו הפקר ניהו בעליהן משמרן, לא כן בעלי חיים דדרכן להלך ואין בהן דעת לשמור עצמן. ובאמת מצד הסברא מחזור טפי שיטת ירושלמי (בבא קמא ה-ו) דבבור שיש בו עשרה טפחים כדי למות פטור גם מנזקי אדם וכלים, ובבור תשעה חייב, משום כיון דאינו עמוק ובבור כזה אינו נזהר גם בן דעת ולא אוושי מילתא ונגאני דארעא מיקרו ולא אסיק אדעתיה לשמור עצמו מהן, ובבור עשרה הו"ל למיזהר וקלא אית ליה דבור יש במקום פלוני.

ואכתי יש לדון ולחלק בין בור לבין שן ורגל ברשות הרבים, דהתם אית להו רשות להדיא לילך ברשות הרבים, והמניח שם פירות וכו' איהו הוא דאזיק אנפשיה, אבל לכאורה אין לאדם רשות לעשות תקלה ברשות הרבים, ולכן הוא חייב על בהמה, ואף דעל אדם אין לחייבו אכתי אין הוא מתעסק בטובה שנאמר שהוא פטור גמור, דסוף סוף נותן זה מכשול ברשות הרבים.

דף ו' ע"א

לאיתויי מאי.

ובגמרא הביאו כמה ענייני נזיקין דחייב עליהם מלימוד הצד השוה, והרי"ף לא הביא אופנים אלו בחיבורו אף על גב דכולן הלכות פסוקות הן ולא פליגי אהדי אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. ועיין באחרונים שכתבו לבאר אמאי לא הביאם הרי"ף.

ויש לדון בכל אלו שנלמדים משני אבות מה יהיה דינם לענין הלכות הפטור בנזיקין, דדבר שבא בצד השוה מאש ובור, האם יהיה פטור בטמון או אדם וכלים, דהיינו האם נלך כאן לקולא לשני הצדדים או לא. וכתב הרא"ש [סימן א'], ומסקינן דילפינן אבנו וסכיננו ומשאו שהניחן בראש הגג ונפלו לרשות הרבים ברוח מצויה והזיקו בתר דנייחי מבור ומאש, ויש מן הגדולים שכתבו דלא מחייב אלא מה שחייב בשניהם ופטירי מנזקי כלים וממיתת אדם כמו בור ומטמון כמו באש, דכיון דאתו במה הצד יהבינן להו הקל שבשניהם ויש שנסתפקו בדבר. והרא"ש כתב, ולי נראה דכל דין בור יש להם, עיין בראיות שכתב, וסיים, הלכך נראה דעיקר תלמודא הוא מבור לחודיה, דבור גמור הם אבנו וסכיננו ומשאו לכתר דנייחי בין אפקרינהו בין לא אפקרינהו לשמואל דאמר כולו מבור למדנו ולרב בדאפקרינהו, וכן בור המתגלגל וכן כותל ואילן שנפלו לרשות הרבים והזיקו בתר דנייחי, וכן פותקין ביבותיהן וגורפין מערותיהן אע"ג דברשות קעבדי לשמואל

דאמר בור ברשותו חייב וקי"ל כוותיה בור גמור הוא אלא דלא מצינו למילף מבור לחודיה משום דלא דמי לגמרי לבור בתחלת עשייתו לנזק או משום דכח אחר מעורב בהן בעשייתן או שלא גרמו לו מעשיו או שעשייתן ברשותו, לכן הוצרך להביא יוכיח משאר נזיקין שאין לחלק ביניהם ובין בור משום הני פירות שאינם מונעות חיוב בהם, הלכך גם אלו לא יצאו מכלל בור בשביל אלו פירות ובור גמור הוא וכל דין בור להם קולות וחומרות שבהן, ולא יחייבין להו קולות של אש ורגל.

לאיתויי בור המתגלגל.

כתבו התוספות, לאיתויי בור המתגלגל, בכל הספרים כתוב אי בהדי דקא אזלי קמזקי כחו הוא ופירש הקונטרס דלא גרם ליה, וטעמא משום דאמרינן לקמן בהמניח (כז:): אין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים, ובעל התקלה נמי אין לחייבו מטעם אדם המזיק אלא משום דחשיב כרוח מצויה והוי אשו. ודעת התוספות דאין למוחקו בשביל כך, דאין הכי לענין כדי שלא ילכו כ"כ בחזק שיתזו ויזיקו דרכו להתבונן שפיר ולהכי פריך כחו הוא ויתחייב המתגלגל הכל ולא בעל התקלה. וכן כתב הרא"ש, דאם הניחם ברשות הרבים ולא הזיקו במקומן וגלגלתן רגלי אדם ורגלי בהמה למקום אחר, אם הזיקו דרך הלוכן ע"י רגלי אדם חייב המתגלגל הכל, אע"ג דאמרינן לקמן בריש פרק המניח אין דרכו של אדם להתבונן בדרכים, היינו לענין זה שאם שבר כלי שהיה מונח לפניו בלא התבוננות פטור, אבל כולי האי אין לו להשתגע בהליכתו שיתזו הכלי ממקומו ויזיק דרך הליכתו ופושע הוא בהיזק זה ובעל התקלה פטור.

ומי חייב לשלם וכמה חייב לשלם, מהתוספות והרא"ש הנ"ל מבואר שהמתגלגל חייב בכל ובעל האבן פטור. וכתב הרא"ש, ואע"ג דלקמן פרק כיצד (י"ט ע"ב) גבי דליל הנקשר ברגל התרנגול וכלב שנטל חררה (לקמן כ"א ע"ב) ובה גחלת והדליק בה הגדיש מחייבין בעל הדליל ובעל הגחלת מחצה, שאני התם דהכלב והתרנגול לאו בני דעה נינהו אבל אדם דבר דעת הוא ופושע והזיק מיפטר בעל התקלה לגמרי. אבל אם גלגלוהו רגלי בהמה והזיקו דרך הלוכן ברגלי הבהמה, מחייב בעל הבהמה חצי ובעל התקלה חצי, ואם התיזם הבהמה והזיקו דרך הלוכן בשאין הבהמה נוגעת בהן חלק הבהמה משלמין בעליה חצי נזקו דהיינו רביע הנזק, ותשלום בעל התקלה תלוי במחלוקת רבי נתן ורבנן (לקמן נג.). גבי שור שדחף את חברו לבור, ולבתר דנייחי הוי בור גמור וחייב בעל התקלה הכל.

אבל הרשב"א כתב לגירסא הנ"ל דהכא הכי פריך כחו הוא של מגלגל ויתחייב המתגלגל מחצה ובעל התקלה מחצה, ולא יתחייב בעל התקלה הכל, והביא עוד פירוש כפירוש הרא"ש הנ"ל, כחו הוא ויתחייב המתגלגל הכל אם גלגלוהו רגלי אדם ולא בעל התקלה כלל, ותדע דאלו נטל אחד גחלת חברו ושרף

בה טליתו של חברו או שהשליך בכונה את השור לבורו של חברו ויתחייב בעל הגחלת ובעל הבור כלום, אין הדעת סובלו. ולא דמי לכלב שנטל את החררה, דכלב לאו בר דעת הוא והיה לבעל התקלה לזוהר בגחלתו שלא יטלנה הכלב עם החררה, אבל הכא שהמתגלגל בן דעת עליו לשלם כל הנזק:

ובענין נתגלגל ברגלי בהמה דכתב הרא"ש דמשלם בעל הבהמה חצי ובעל התקלה חצי, כתב המאירי, מי שהניח מכשול בדרך ולא הזיק במקום שהניחו אלא שנתגלגל ברגלי אדם או ברגלי בהמה והזיק דרך גלגולו, בעל הבור פטור והמתגלגל חייב שהוא כחו, ואם בהמה היא בעליה חייבין אחר שדרך גלגולה הזיקה. ובשיטה מקובצת כתב בשם רבינו ישעיה, נראה דהכי פריך כחו דשני הוא, ואף בנתגלגל ברגלי בהמה מסתמא הולך בעל הבהמה עם בהמתו ואם כן כל החיוב עליו ולא מחייב ראשון, דחייב רק אם הולך עם בהמתו, אבל אם הלכה לבדה צריך כל אחד לשלם חצי נזק.

דף ו' ע"ב

הכותל והאילן שנפלו לרשות הרבים.

ורשות הרבים לאו דוקא, דהוא הדין לרשות היחיד, דטעם הפטור הוא דעשה ברשות ונתנו לו בית דין זמן, וזה שייך בין ברשות הרבים ובין ברשות היחיד [רשב"א בתשובה].

והזיקו פטור מלשלם.

והרמב"ם [הלכות נזקי ממון פרק יג הלכה י"ט] פסק, הכותל והאילן שנפלו לרשות הרבים והזיקו פטור מלשלם ואף על פי שהפקירן, לפי שאינן דומים לבור שהרי אין תחילתן להזיק, ואם היו רעועין בית דין קובעין לו זמן לקוץ את האילן ולסתור את הכותל, וכמה הזמן שלשים יום, נפלו בתוך הזמן והזיקו פטור לאחר הזמן חייב מפני ששיהא אותן.

וכתב המגיד משנה שם בביאור דברי הרמב"ם, ודברי רבינו הם כשהזיקו בשעת נפילה, ולפיכך פטור אף על פי שהפקירן וכן מוכח שם מפני הטענה שכתב רבינו ז"ל, אבל אם הוזק בהן לאחר נפילה ודאי אם הפקירן הוה ליה מפקיר נזקיו מתוך האונס ופטור, ואם מתכוון לזכות בהן חייב וכו'.

וכתב הרשב"א ז"ל ודוקא כשבנאו כראוי, אבל אם לא בנאו כראוי חייב. והכין איתא בתוספתא דקתני נפל הכותל מחמת הזועות מחמת הרוח ומחמת הגשמים, אם בנאו כדרכו פטור ואם לאו חייב. עכ"ל.

ובהא פליגי רבי ישמעאל סבר בדניזק שיימינן ורבי עקיבא סבר בדמזיק שיימינן.

ולקמן מבואר כי מטלטלין כל מילי מיטב הם, דהרי מוליכים אותם ממקום למקום, ומה דלא מזדבן הכא מיזדבן במקום אחר, והנידון בכל הסוגיא הוא רק לגבי קרקעות דצריך לדון לפי ערכם במקום הזה. וסדר גביית נזיקין מבואר בשולחן

ערוך [ח"מ סימן ת"ט] ונביא יותר בהרחבה כפי המבואר בדברי האחרונים, לפי המהואר בסוגיין [ו' ע"ב-ח' ע"א].

כתב הטור כשבאין להגבות לניזק נזקו רואין אם יש למזיק מטלטלין אין יורדין לנכסיו למכור קרקעותיו אלא יתן לו מטלטלין ואפילו שיש לו כסף וזהב יכול לשלמו בסובין דכל מילי דמטלטל מיטב הוא ושמין אותן כפי מה שיכול למוכרן מיד ובמקומו, ואם אין לו מטלטלין יורדין לקרקע עידית שבנכסיו ואפילו אם זיבורית של מזיק טובה כעידית של נזק אינו מקבלה ממנו אלא צריך ליתן לו מעידית שבקרקעותיו.

וזה לשון הרמב"ם [פ"ח מנזקי ממון] כשבית דין נזקקין לגבות לניזק מנכסיו המזיק גובין מן המטלטלין תחלה, ואם לא היו לו מטלטלין כלל או שלא היו לו מטלטלין כנגד כל הנזק גובין השאר מן הקרקע המעולה שבנכסיו המזיק, וכל זמן שימצאו מטלטלין ואפילו סובין אין נזקקין לקרקע. ע"כ. והעתיק בש"ע דברי הרמב"ם וסוף דברי הטור.

וצריך להבין מה הוא זה שאמר שאין יורדים לנכסיו וכו' אלא יתן לו מטלטלין, האם הכונה שזו זכותו של המזיק, דאם ירצה יתן לניזק מטלטלין ואפילו סובין, או דהואיל ומטלטלין הרי הם מיטב יכול הניזק לתבעו שיתן לו מטלטלין. ויש שפירשו בכוונתם דבמזיק תליא מילתא דכשיש לו מטלטלין וקרקע ביכלתו ליתן מה שירצה או מטלטלין אף סובין או קרקע מיטב ואפילו יש לו מעות, ואף על גב דבעל חוב כשיש לו מעות חייב לשלם לו במעות מפני שהלוהו מעות, אבל נזקין יכול ליתן מה שירצה, ואף על גב דלענין מיטב נזקין עדיף מבעל חוב שאינו גובה אלא בינונית, התם טעמא אחרינא הוא כדי שלא יתן עיניו בשדהו וילוונו כדי ליטלה ממנו, ולכן אם אין המזיק לפנינו משלמין להניזק ממטלטלין דמסתמא ניחא ליה להמזיק שהקרקע תשאר לפניו [סמ"ע וב"ח].

ויש שפירשו דלאו ברצון המזיק תלוי, אלא דמעיקר הדין כן הוא, דמטלטלין קודמין לגבייה מקרקע, וכל זמן שיש לו מטלטלין אין בית דין נזקקין לקרקע אפילו אם המזיק רוצה ליתן קרקע [לבוש ושו"ך]. ודעת הרמ"ה דכשיש לו מעות צריך לשלם במעות, אכן יחידאה הוא בזה. אמנם זהו מילתא דפשיטא דכשרוצה המזיק לשלם במעות מקבלים ממנו אפילו יש לו קרקע ומטלטלין.

דבר פשוט הוא דכיון שהתורה גזרה דכשישלם קרקע ישלם במיטב ודאי דזהו לטובת הניזק, ולכן אם הניזק רוצה בבינונית או בזיבורית הרשות בידו, ולא עוד אלא אפילו כשקרקעות עומדות להתייקר והמזיק צריך לחשוב לו כפי המקח שעומד והניזק רוצה בבינונית או בזיבורית, אין המזיק יכול לומר אם תקח עידית כדינך קח כהמקח ההוא ואם רצונך בבינונית וזיבורית אחשוב לך כפי שיתייקר, אי אפשר לו לומר כן, דהתורה נתנה העידית לטובתו של הניזק [מבואר ז' ע"ב]. וי"א דלהעלות במקח ודאי דאינו יכול, אבל אם אין רצונו ליתן לו כלל הבינוני והזיבורית הרשות בידו [רא"ש שם] ולעולם אין כופין למשלם ליתן אלא מה שלבו חפץ אם נותן

לו כדין התורה, וכמו שאם היו לו שתי שדות עידית אין הניזק יכול לכופו לומר תן לי רק שדה זו כמו כן לענין בינונית וזיבורית [שם]:

ואם יש למזיק שתי שדות עידית והוא משלם לו בקרקע, הברירה ביד המזיק ליתן לו מאיזה עידית שירצה, ואם הניזק מבקש ממנו לתת לו שדה זו והמזיק נתרצה לזה אלא שאומר לו אם תרצה ליקח האחרת תקח כפי שוויה עתה ואם תרצה דוקא שדה זו קח אותה כפי מה שעתידה להתייקר אם עומדות שדות להתייקר, אין שומעין לו, אלא צריך ליתנה לו כפי מה שהיא שוה עתה, כן פסקו הטור והש"ע, דלא שבקינן ליה להעלותה בדמים מפני חפצו של הניזק. ויש חולקין בזה דכיון דהברירה בידו למה לא יעלנה בדמים [לבוש ושו"ך וט"ז] וכתב ערוך השלחן דנראה דאם בתחלת הדבר כשהניזק בקש מהמזיק ליתן לו קרקע זו וא"ל המזיק רצוני ליתן לך קרקע האחרת ואם רצונך בקרקע זו תטלנה כיוקרא דלקמיה, הרשות בידו, אבל אם מתחלה נתרצה לדברי הניזק בלי שום תנאי ואח"כ נתיישב לומר כיון שהברירה בידי אתן לו האחרת ואם רצונו בזו יטלנה כיוקרא דלקמיה, אינו יכול לומר כן דתואנה הוא מבקש. אמנם יש מי שחולק בעיקר דין זה וס"ל דהברירה ביד הניזק ליקח לו מאיזה מיטב שירצה, מיהו אם לפי ראות עיני בית דין יגיע למזיק טובה כשתשאר שדה זו לפניו ולהניזק אין רעה בזה כופין על מדת סדום [שו"ך בשם יש"ש] אמנם אין כן דעת כל הראשונים:

ודעת הגאון רבינו עקיבא איגר דזה שהמזיק משלם מעידית אינו אלא בנכסים שהיה לו בשעה שהזיק, דחל החיוב על מיטב שלו, אבל נכסים שקנה אח"כ מזמן הנזק עד שעת העמדה בדין אף שחייב לשלם להם מ"מ א"צ לשלם ממיטב, וכתב ערוך השלחן, ולא ראיתי לאחד מן הפוסקים שחילקו בזה וגם אין הסברא נותנת כן.

אהני גזרה שוה ואהני קרא אהני גזרה שוה כדקאמינא אהני קרא כגון דאית ליה למזיק עידית וזיבורית ועידית לניזק וזיבורית דמזיק לא שויה כעידית דניזק דמשלם ליה ממיטב ידידה דלא מצי אמר ליה תא את גבי מזיבורית אלא גבי ממיטב.

וכתב הרא"ש [סימן ב'], ואסיקנא דבהא פליגי דרבי ישמעאל סבר דבניזק שיימינן ואם היתה עידית דניזק כזיבורית דמזיק יהיב ליה זיבורית, ור"ע סבר דבמזיק שיימינן ויהיב ליה עידית ידידה, וקי"ל הלכה כר"ע מחבירו. אהני קרא דאי אית ליה למזיק עידית וזיבורית וזיבורית ידידה לא שויה כעידית דניזק משלם ליה ממיטב.

ואי אית ליה למזיק עידית ובינונית וזיבורית, ולא שויה זיבורית דמזיק כעידית דניזק, ובינונית שויה טפי מעידית דניזק, אית דאמרי דיהיב ליה בינונית, ומדקדק מדשבק גמרא בינונית אלמא אי הויה ליה בינונית דשויה טפי מעידית דניזק יהיב ליה בינונית, ואית דאמרי אפ"ה יהיב ליה עידית, ודבריהם נראה לי, דאהני ג"ש ואהני קרא תרווייהו לשלם ממיטב, אהני גזירה שוה לשלם לו מזיבורית דמזיק כשהיא

עידית דניזק, ואהני קרא כשאינה כמיטב דניזק לשלם ממיטב דמזיק, דלעולם בעינן מיטב או דמזיק או דניזק.

ולא שור של הקדש אלא לאומר הרי עלי מנה לבדק הבית וכו'.

וכתב המאירי, מי שאמר הרי עלי מנה לבדק הבית ואין לו מה לפרוע אלא מן הקרקע, יראה מכאן שדינו כבעל חוב והגזבר נפרע מן הבינונית, ומ"מ שור שלנו שנגח שור של הקדש או של הקדש שנגח את שלנו פטורים לגמרי, רעהו אמר רחמנא ולא של הקדש.

וכל זה לענין נגיחה, אבל שור שלנו שאכל ערוגה של הקדש יראה מדברי גדולי המפרשים שהם חייבין ולענין זה הקדש והדיוט שוים הם ושדה אחר קרינא ביה לא נתמעט אלא מן הנגיחה דקרא דשור רעהו בנגיחה הוא דכתיב. וגדולי הרבנים כתבו שאף בנזקי שן ורגל פטור בהקדש, דכולהו ילפי מקרן, וכן נראה מדברי תלמוד המערב. וכן הם יש שפוטרינן אף באדם שהזיק שור של הקדש אלא אם כן גנבו או גזלו, דמדאגבהיה קנייה. וכתב המאירי דאין נראה כן, דבנזקי גופו לא כתיב רעהו אלא סתמא ומכה בהמה ישלמנה. ושיטה הנ"ל דשן ורגל חייב בהקדש מובא בשיטה מקובצת בשם רבינו ישעיה עיי"ש.

דף ז' ע"א

לא קשיא כאן מדעתו כאן בעל כרחו.

רש"י כתב, מדעתו, אי משלם ליה מזיק נזקו מדעתו, דלא אטרחיה לצעוק עליו בבית דין שקיל סובין. אבל אם אינו רוצה המזיק לשלם נזקו לניזק אלא בבית דין, דהיינו בעל כרחו, אינו משלם אלא כסף. ע"כ. וכתב עליו בשיטה מקובצת בשם גליון, פירש רש"י ז"ל דאטרחיה לבי דינא. וקשה והא כולי עלמא לאו דינא גמירי ולמה ימהר לפרעו עד שיעמוד בדין. ולכן נראה בעל כרחו לאחר שחייבוהו בית דין עדיין לא רצה לפרוע עד שימשכנו שליח בית דין.

הרי שהיו לו בתים שדות וכרמים ואינו מוצא למוכרן מאכילין אותו מעשר עני עד מחצה.

וכן נפסק להלכה בשולחן ערוך [יורה דעה סימן רנ"ג ס"ג], מי שהיו לו קרקעות ואם ימכרם בימות הגשמים ימכרם בזול, ואם יניחם עד ימות החמה מוכרן בשווין, אין מחייבין אותו למכור אלא מאכילין אותו מעשר עני עד חצי דמיהם, ולא ידחוק עצמו וימכור שלא בזמן מכירה (ל' הרמב"ם פ"ט מהל' מ"ע דין י"ז). (ויש אומרים שאין מאכילין אותו רק עד שיכול למכור קרקעותיו בחצי דמיהן) (טור ושאר הרבה פוסקים). היו שאר האדם לוקחים ביוקר והוא אינו מוצא מי שיקח ממנו אלא בזול, מפני שהוא דחוק וטרוד, אין מחייבים אותו למכור אלא אוכל מעשר עני והולך עד שימכור בשוה וידעו הכל שאינו דחוק למכור.

ונרחיב יותר בזה בשיטת הטור והרמב"ם בביאור מה הוא שאמרו עד מחצה, דהיינו דיש לפעמים שהוא עשיר בנחלאות ורשאי ליקח צדקה, כגון שאינו מוצא למוכרן ואין לו מה לאכול, וז"ל הטור, מי שיש לו שדות וכרמים ובתים הרבה לבד מבית דירה ואין לו מעות, ובא למוכרם, אם מפני שרואים אותו שהוא דחוק אין רוצין לקנות ממנו כפי המקח אין מחייבין אותו למוכרן בזול, אלא מאכילין אותו מן הצדקה עד שימכור בשוויים וידעו הכל שאינו דחוק למכור. אבל אם הוזלו כל הקרקעות אף של אחרים, אף אם הוזלו שאינן שוין בחצי דמיהן, אם יכול למוכרם שיהיה לו מאתים וזו לפי הזול צריך למוכרם ולא יטול מהצדקה. ואם הוא בימות הגשמים שאין זמן מכירה ואין מוצא למכור אלא בזול ואם יניחם עד ימות החמה ימכרם בשוויים אין מחייבין אותו למכור אלא נותנין לו מהצדקה עד שיכול למוכרן בחצי דמיהן. עכ"ל הטור. ולדבריו זה ששנינו עד מחצה מיירי בכה"ג שימתין עד ימות החמה ולכן אם יכול ליקח מחצה מקח מימות החמה מחוייב למכרן אך פחות ממחצה ימתין עד ימות החמה ועתה יקח צדקה. וכתבו לבאר בזה, דלכאורה הדבר תמוה דלמה יהיה לו הפסד עד מחצה שוויים מכפי ימות החמה, וכתבו דצ"ל הטעם כיון דעתה באמת אינם שוים יותר אין זה זלזול, וכיון שיש לו לפי המקח ההוא מאתים וזו אסור לו ליטול, אך בפחות ממחצה חסו עליו חכמים והתירו לו ליטול צדקה עד ימות החמה:

אבל הרמב"ם בהלכות מתנות עניים [פ"ט ה"ז] יש לו דרך אחרת בזה וז"ל, מי שהיו לו בתים שדות וכרמים, ואם מוכרן בימות הגשמים מוכרן בזול ואם הניחן עד ימות החמה מוכרן בשווייהן אין מחייבין אותו למכור אלא מאכילין אותו מעשר עני עד חצי דמיהן ולא ידחוק עצמו וימכור שלא בזמן מכירה. היו שאר האדם לוקחין ביוקר והוא אינו מוצא מי שיקח ממנו אלא בזול מפני שהוא דחוק וטרוד, אין מחייבין אותו למכור אלא אוכל מעשר עני והולך עד שימכור בשוה וידעו הכל שאינו דחוק למכור. עכ"ל. ולדבריו ניחא, דלא שבקינן ליה לזלזולי [דהיינו להזיל את קרקעותיו] כלל, אלא נזון מן הצדקה עד שימכור במקח השוה. אך גם זה צריך להסביר, דאם כן למה בימות הגשמים אין מאכילין אותו רק עד מחצה משוויי הנכסים. וכתבו דאולי דמפני שאין דרך שיוזלו יותר ממחצה מן ימות הגשמים לימות החמה ולכן דיו שנסייענו מן הצדקה מה שהוזל ולא יותר, משא"כ דאם הוזל הוא מפני דחקו אין שיעור לדבר ולכן גם מסייעין לו מן הצדקה בלא שיעור:

ומכל מקום דינו של אדם זה חלוק מעני שאין לו מאתים וזו, דבאין לו מאתים וזו יכולים ליתן לו אפילו אלף זוז בבת אחת, ובזה שיש לו הרבה אלא שאין יכול למוכרן עתה אין נותנין לו הרבה בבת אחת אלא דבר יום ביומו [ב"י וש"ך סק"ה בשם ר"י], והטעם פשוט, דכיון דבאמת עשיר הוא אלא שדחוק לזמן, א"כ איך ניתן לו הרבה שמא למחר ימצא למכור בשוויים, ולמה נקפח לעניים, ודיו להאכילו דבר יום ביומו עד שימצא למכור בשוויין:

ועוד כתב הרמב"ם שם [פ"ט הט"ו], בעל הבית שהיה מהלך מעיר לעיר ותמו לו המעות בדרך ואין לו עתה מה יאכל, ה"ז מותר ליקח לקט שכחה ופאה ומעשר עני וליהנות מן הצדקה, ולכשיגיע לביתו אינו חייב לשלם שהרי עני היה באותה שעה, הא למה זה דומה לעני שהעשיר שאינו חייב לשלם. עכ"ל. וכן כתבו הטור והש"ע הנ"ל [סעיף ד'] והיא משנה בפאה [פ"ה מ"ד] והרמב"ם הסביר הטעם דזהו דומה לעני שהעשיר שאינו חייב לשלם, ואף על גב שאין זה דמיון גמור שהרי הוא הא יש לו עתה, אמנם כיון שהוא בדרך ומוכרח עתה לזון מן הצדקה הרי באותו זמן הוא כעני. אמנם בפירוש המשניות כתב הרמב"ם דממדת חסידות צריך לשלם, ע"ש. ודע שהדבר פשוט שאם זה הבעל הבית העובר ממקום למקום ביכולתו ללוות שאסור לו לקבל צדקה [והביא ערוך השלחן דכן הוא בשם הגר"א בספר חוט המשולש סוף סימן י"ז]:

דף ז' ע"ב

הב לי בינונית טפי פורתא וכו'.

ובשולחן ערוך [חושן משפט סימן ק"ב סעיף ג'] פסק, אם אומר המלוה תן לי עידית בציר פורתא (פי' מעט פחות), אין כופין אותו ליתנה לו אפילו ביוקרא דלקמיה, אם אין ללוה אלא עידית, אינו יכול למכרה ולקנות בינונית להגבות לבעל חובו, אלא מגבין לו מהעידית. ואפילו יש לו עידית במקומו ובינונית במקום אחר, אינו יכול לומר לו שיטול מהבינונית שיש לו במקום אחר, אלא צריך ליתן לו מעידית שבמקום הבעל חוב.

ויסודות הענין לפי המבואר בסוגיא [ז' ע"ב - ח' ע"א], מדין תורה כשהמלוה בא לגבות חובו מקרקע אינו גובה אלא מן הזיבורית שנאמר [דברים כד, יא] והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה, ודרכו של אדם להוציא פחות שבכלים. ואף על גב דמבואר בסוגיא דבמטלטלי אין הפרש בין עידית לזיבורית, דמטלטלין כל מילי מיטב הוא, זהו כשבא לגבות מהן, דאם לא ימכרם בכאן ימכרם במקום אחר, אבל הפסוק דיבר במשכון, ובמשכון פשיטא דיש חילוק בין משכון טוב לאינו טוב [שיטה מקובצת ח' א] וממשכון אנו למדין על גביה דקרקעות דאינן אלא מן הזיבורית, אבל חכמים תקנו שיגבה מן הבינונית כדי שלא לנעול דלת בפני לוי, ומפני מה לא תקנו מן העידית כדי שלא יראה אדם אצל חברו שדה מעולה ויאמר אקפוץ ואלונו כדי לגבותה.

והבינונית שמין בשלו ולא בשל עולם, כגון אם הבינונית שלו אינה רק כזיבורית דעולם או שטובה היא כעידית של עולם גובה מבינונית שלו, ולמדנו זה מנזקין דכתיב בהו [שמות כב, ד] מיטב שדהו ומיטב כרמו יושלם דהולכין אחר מיטב שלו, וה"ה בבעל חוב בבינונית. ואם יש להלוה כמה שדות בינונית נותן לו איזה שדה שהלוה רוצה, כמו שבמטלטלין הברירה בידו ליתן מאיזו שירצה, ואם יש להמלוה שדה סמוכה לשדה בינונית אחת של הלוה, אם ביכולת המלוה לכופו שיתן לו זו

השדה כדי שיהיו לו שתי השדות סמוכות זו לזו דהוה ליה זה נהנה וזה אינו חסר, תלוי במחלוקת שבסימן קע"ד לעניין חלוקה, ע"ש, וכן במטלטלים כשיש להמלוה טובה במה שיתן לו חפץ זה אם יכול לכופו ג"כ תלוי בזה. וכתב ערוך השלחן דאפשר דאף לאותה דיעה שיתבאר שם דאינו יכול לכופו, אולי דבעל חוב גם לדיעה זו יכול לכופו, דהא צריך לשלם לו במעות מזומן כמו שהלוהו אלא שלא הטריחו בזה על הלוה שימכור וישלם לו במעות, וא"כ לכל הפחות יהיה כח המלוה יפה שיתן לו הבינונית או החפץ שהוא רוצה כשיש לו טובה מזה, וכן נראה עיקר.

אם חפץ המלוה בזיבורית וא"ל להלוה תן לי זיבורית מעט יותר מהבינונית שומעין לו, דהא מן התורה דינו בזיבורית אלא שחכמים תקנו לטובתו שיגבה מבינונית, וכיון שטובתו הוא ליתן לו כדין תורה הדין עמו. ויותר מזה אמרו חז"ל דאפילו אם אותה הזיבורית עומדת עתה המקח בזול ועתידה במשך הזמן להתייקר אין ביכולת הלוה לומר אם חביבה עליך שדה זו תטול אותה כפי המקח העתיד להתייקר, מפני שיכול המלוה לומר לו אלו היה לי מעות שהלוייתך הלא קניתי שדה כזו כפי המקח דכעת והרי גם הבינונית אקח ממך כפי המקח ההוה, ולמה יגרע כחי בזיבורית. וי"א דאין כופין אותו ליתן לו זיבורית, דיכול הלוה לומר לו כמו שיפה כחי ליתן לך מאיזו בינונית שאני רוצה כמו כן יפה כוחי בזה לבלי ליתן לך זיבורית, והרי אף מדין תורה שדינך בזיבורית כשארצה ליתן לך בינונית לא תמנעני התורה בזה. ומכל מקום אף לדיעה זו אם רצונו ליתן לו זיבורית ולחשוב לו כפי המקח העתיד להתייקר אין ביכולתו, ויכול המלוה לכופו ליתן לו הזיבורית ובמקח ההוה, דהמלוה יכול לומר לו ביכולתך ליתן לי בינונית או זיבורית אבל הכל ע"פ מקח ההוה. אמנם העיקר לדינא כדיעה ראשונה [רש"ל ור"ד]:

אין לו אלא זיבורית אינו מחוייב למוכרם על בינונית, וכן אם אין לו אלא עידית אין ביכולתו להחליפה על בינונית, דחז"ל השוו מדותיהם דבמה שיש לו יושלם, אלא דאם יש לו עידית ובינונית וזיבורית ישלם לו בבינונית, אבל למכור אין ביכולתו ואינו צריך, ואם יש לו עידית ובינונית יתן לו בינונית, יש לו עידית וזיבורית לא יתן לו אלא זיבורית. ואם תקשה, דלפי מה שנתבאר דבשלו הן שמין איך משכחת לה להאי דינא, ואם אין לו אלא מין אחד מה שייך על זה שם עידית או זיבורית, וכן בשני מינים איך שייך לומר עידית ובינונית. ויש לומר דמשכחת לה כגון שבשעת הלואה היו לו כל השלושה מינים ואח"כ מכר מין אחד או שתיים וחלה על הנשאר שם הקודם, דהעיקר תלוי השמות שהיה לשדותיו בעת ההלואה דאז נשתעבד להמלוה, ולכן כשמכר העידית ונשאר לפניו הבינונית והזיבורית משלם לו בהבינונית אף שעתה הם עידית אצלו, ואם נשתדפה העידית אינו משלם לו אלא מזיבורית [נה"מ], דכשנשתדפה נסתלק שיעבודו מעליה ונחשבה הבינונית כעידית, ואם לא היה לו בשעת הלואה רק מין אחד ואח"כ לקח זיבורית הימנה י"א דאינו משלם לו אלא הזיבורית [שם] ויש להתיישב בדבר:

זה שהלוה משלם בבינונית זהו דווקא כשכל השדות או הבתים הם במקום אחד, אבל אם העידית הם בעיר או סמוך להעיר והבינונית רחוק מהעיר, אין יכול הלוה לומר לו קח לך מהבינונית שברחוק, דאין לך נעילת דלת גדול מזה, אלא מחוייב ליתן לו מהעידית שבקירוב מקום, ושיעור הקירוב והריחוק תלוי בראיית עיני בית דין. ומ"מ אם העידית והזיבורית הם בקירוב מקום והבינונית בריחוק מקום, אם אין רצון המלוה לקבל הבינונית יכול הלוה לדחותו אצל הזיבורית, דכיון דהבינונית אינו בחשבון ה"ל כאין לו אלא עידית וזיבורית דאינו גובה אלא מן הזיבורית [סברת ערוך השלחן]:

היו לו עידי עידית ועידית ובינונית וזיבורית והתנה בשעת הלוואה ליתן לו עידית, וכל תנאי שבממון קיים, ואח"כ נפסדה העידי עידית, אינו משלם לו אלא מהבינונית אף דהעידית קיים, דזה שהתנה ליתן לו העידית מפני שנשאר אצלו עידי עידית, אבל אם היה יודע שיפסיד העידי עידית לא היה מבטיחו ליתן לו העידית. ויש חולקין בזה וס"ל דזהו כמו דברים שבלב, וכיון דהעידית קיים ישלם לו כתנאו, דדווקא אם גילה דעתו מתחלה שא"ל אתן לך עידית כי יש לי עידי עידית, בזה ודאי כשנפסדה העידי עידית יעכב העידית לעצמו, אבל כשלא גילה דעתו הוה דברים שבלב ואינם דברים [רש"ל וט"ז]. אא"כ נתקלקלה העידי עידית עד שהם גרועים מהזיבורית ונמצא דעתה העידית הם כעידי עידית והבינונית הם כעידית והזיבורית כבינונית והעידי עידית כזיבורית, דאז גובה מהבינונית שעתה הם עידית, אבל כשנפסדה העידי עידית לגמרי גובה מהעידית [אורים ותומים, ע"ש]:

דף ח' ע"א

תנו רבנן מכר לאחד או לשלשה בני אדם כאחד כולן נכנסו תחת הבעלים בזה אחר זה כולן גובין מן האחרון אין לו גובה משלפניו אין לו גובה משלפני פניו.

ולהלכה בשולחן ערוך [חושן משפט סימן קי"ט סעיף ג'] מי שהיה לו עידית ובינונית וזיבורית, והיו עליו נזיקים ובעל חוב וכתובת אשה, ומכרן לשלשה בני אדם בבת אחת, נכנסו תחת הבעלים וגובה ניזק בעידית, ובעל חוב בבינונית, וכתובת אשה בזיבורית. ואם טען כל לוקח לזה שבא לטרוף ממנו: אני לקחתי תחלה והנחתי לך מקום לגבות ממנו, יש מי שאומר ששומעין לו, ואינו יכול לגבות מספק, ויש מי שאומר שכיון שאינו ניכר מתוך השטר, שהרי שלשתן קנו ביום אחד, ואין כותבים שעות, קנין שלשתן לא חל עד סוף היום, ואז חלו כולם כאחד.

ויותר בביאור ופירוט מהאחרונים, מי שהיו לו עידית ובינונית וזיבורית והיו עליו נזיקים ובעל חוב וכתובת אשה ומכרן לשלשה בני אדם ביום אחד בבת אחת, נכנסו כולם תחת הבעלים וגובה הניזק מהעידית והבעל חוב מהבינונית והכתובת מזיבורית, ואף אם הנזקין שלא בשטר מ"מ גובה מלוקח, כיון שיש לנזקין קול דינו כמלוה בשטר וי"א [ש"ך]

דאינו גובה מלקוחות עד שיעמוד בדין דאז יצא הקול ולא קודם, דמלוה הכתובה בתורה לאו ככתובה בשטר דמיא. ואם טען כל לוקח לזה שבא לטרוף ממנו אני לקחתי תחלה, דהיינו שנמסר לי השטר בבוקר קודם שמסר ללקוחות האחרים, יש מי שאומר [סמ"ע] ששומעין לכל אחד כשטוען כן ברי ואינו יכול לגבות כלל מספק, דלדברי כל אחד יש להם לגבות מהמאוחרים ולא ממנו וצריך הגובה להביא ראיה בעדים מי הוא המאוחר. וי"א [או"ת] דלא רק בטענת ברי הוא כן, אלא אף כשכל אחד טוען שמא בא לידי תחלה הדין כן, דאין ביכולתם להוציא מלקוחות עד שיבררו ממי נצרך לגבות. ודווקא שנכסי לוקח אחד או שנים מספיקין לכל החובות דאל"כ ביכולת כל הבעל חוב לכתוב הרשאה לאחד מהם ויגבה מכולם [סמ"ע], כיון שלכולם מגיע כל השדות אלא שמכל אחד יוכלו להדחות וכשיעשו מורשה לאחד יש לו כח כולם. ויש מי שחולק על כל זה וס"ל דאין טענת הלקוחות טענה כלל, ואף אם האמת כן שנמסר לאחד קודם, דכיון שאינו ניכר מתוך השטר שהרי שלשתן קנו ביום אחד ואין כותבין שעות בשטר שיהא ניכר בהשטר למי נמסר קודם לא חל שום קנין מהם עד סוף היום ואז חלו כולם כאחד ואין כאן מוקדם ומאוחר, וגובה כל אחד כדינו. ואם היו כולם בעלי חובות או כולם בעלי נזקין גובה כל אחד ממי שירצה אם רק שיעבדו על שדה זו כמו הניזק יש לו כח לגבות גם מעידית והבעל חוב מבינונית. והסברא בזה, דאע"ג דקיי"ל דלמי שנמסר תחלה באותו יום נקרא מוקדם, מ"מ עשו כן מפני תקנת הבעלי חובות, דאל"כ כל אחד יערים למכור נכסיו בזמן אחד זה אחר זה ולא יהיה באפשרי לברר למי נמסר מוקדם ויפסידו הבעל חוב [רשב"א] ועוד דקלקלתם תקנתם, דכיון דא"א לברר מי הוא המאוחר שיגבו ממנו, והמאוחר נגד המוקדם יש לו דין בני חורין נגד משועבדים, ה"ל כאישתדיף בני חרי שטורף ממשעבדי, דמה לי אם עצם השדה נשתדף או שהבירור נשתדף [ר"ן] וא"כ בדין גובין מכולם.

מכרן לשלשה זה אחר זה בשלשה ימים או ביום אחד וכתבו השעות בשטר, אם אין בהבעלי חובות דין קדימה, שנתחייב לכולם ביום אחד, ובשטר חוב אין דין קדימה בשעות אף שאחד נמסר תחלה כולם גובין מהאחרון ואם לא הספיק גובין גם משלפניו ואם גם בזה לא הספיק גובין משלפני פניו, וכן אף אם היה לבעל חוב דין קדימה, שנתחייב לאחד מכמה ימים קודם להשני אך שלא היה להלוה נכסים עד שלאחר שנתחייב לכולם קנה אז נכסים וכתב להבעל חוב דאיכני, וגם להניזק כתב שטר, ג"כ הדין כן דשיעבוד כולם בשוה, ואם היה לו נכסים מוקדם ושטרו של אחד מהם קודם לחבירו ובאים לגבות כאחד, כל מי ששטרו קודם יגבה מהאחרון תחלה בין אם הוא עידית או בינונית או זיבורית, והמאוחר ממנו גובה משלפניו והמאוחר ממנו גובה משלפני פניו, ואם הנזקים קודמים ואחריו הבעל חוב ואחריו כתובת אשה הנזקים קודמים לגבות מהאחרון אפילו היא זיבורית, ובעל חוב משלפניו אפילו היא עידית, וכתובת אשה משלפני פניו אפילו אם היא עידי עידית, ואין הניזק יכול לומר למה הורע

ובשולחן ערוך [חושן משפט סימן קי"ט סעיף א'] ראובן שמכר כל שדותיו לשמעון, בבת אחת, וחזר שמעון ומכר שדה אחת ללוי, והיא בינונית, ולא נשאר בינונית אחרת ביד שמעון, ובא בעל חוב לגבות, רצה גובה מבינונית שביד לוי, רצה גובה ממה שביד שמעון. אפילו לא נשאר בידו אלא עידית, יכול לגבות ממנה. במה דברים אמורים שגובה מלוי, כשלקח בינונית. אבל אם לקח עידית או זיבורית, אינו יכול לגבות ממנו. ויש אומרים דגובה מן הזיבורית שביד לוקח שני, אם לא נשאר ביד הראשון רק עידית) (המ"מ פ"ט ממלוה בשם הרמב"ן והרשב"א). וכן אם נשאר בינונית ביד שמעון, אינו יכול לגבות מלוי, אפילו אם לקח בינונית. וכל זה לא איירי אלא בשקנאם שמעון בבת אחת, אבל אם קנאם זה אחר זה, וקנה זיבורית באחרונה, אינו גובה מלוי.

וביותר ביאור, כבר נתבאר דאין גובין ממשועבדים במקום שיש בני חורין, ונתבאר דבעל חוב דינו בבינונית, ונתבאר דכשיש בני חורין אפילו זיבורית אין גובין את הבינונית מהלקוחות. אמנם זהו דווקא בלוקח ראשון שלקח מהלוה דנקראו הנכסים שביד הלוה בני חורין ושביד הלוקח משועבדים, אבל לוקח שלקח מלוקח של הלוה אין ללוקח השני נגד הראשון דין משועבדים נגד בני חורין, דהרי שניהם משועבדים הם, ורק כח זה יש לו נגד הראשון דבאם שהראשון היה יכול לדחות את הבעל חוב משדה זו אל שדה אחרת שבידו ומשני שדות אלו מכר להשני, יכול השני לדחותו לבעל חוב להאחרת שביד הלוקח ראשון, מפני שכל כח שיש להראשון יש גם להשני דהראשון, שכשמכרה לו מכר לו כל זכות ויפוי כח שהיה לו בשדה זו. לפיכך ראובן הלוה שמכר כל שדותיו לשמעון ולא נשאר אצלו בני חורין כלל ומכר כולן בבת אחת ובהקנאה אחת ואין קדימה לשדה אחת על השנית בהקניין, וחזר שמעון ומכר מאלו השדות שדה אחת ללוי והיא בינונית ולא נשאר ביד שמעון בינונית אחרת, ובא בעל חוב דראובן לגבות, אם רצה גובה מבינונית שביד לוי, דהרי גם שמעון לא היה לו כח לדחותו ממנה אם לא שיחזיר הזיבורית להלוה המוכר כמו שיתבאר, ולוי אין בידו הזיבורית שיהיה ביכולתו להחזירה להלוה, ואם רצה גובה ממה שביד שמעון, אפילו לא נשאר בידו רק עידית יכול לגבותה ממנו, כי יאמר לו אתה קנית שיעבודי מהלוה והרחקת ממך הבינונית ומכרתה לאחר, ואין רצוני לטפל עמו וממך אגבה. ואם יש ביד שמעון עידית וזיבורית אינו יכול לגבות אלא זיבורית, דשמעון יכול לומר לו ממ"נ, אם אני עומד במקום הלוה בכל השדות לך וגבה הבינונית שביד לוי, ואם אין רצונך להטפל עמו ואתה חושב רק מה שבידי ואני עומד במקום הלוה, לא תגבה אלא זיבורית, כמו אם היה עידית וזיבורית ביד הלוה דאינו גובה מעידית, ועוד דיכול לומר לו אחזיר הזיבורית להלוה ובע"כ תגבה ממנה [סמ"ע]:

במה דברים אמורים שביכולתו לגבות גם מלוי כשלקח הבינונית, אבל אם לקח עידית או זיבורית אינו יכול לגבות ממנו, דהא גם שמעון היה ביכולתו לדחותו מהם והוא יש לו

כחי, שכך הוא הדין מי שקדם שיעבודו צריך לגבות תחלה ואין יכול לגבות אלא מהאחרון, דאם בא לגבות משלפניו יאמר לו הנחתי לך מקום לגבות ממנו [טור]. לפיכך אם הניזק יפייס ללקוחות הראשונים שיניחו לו לגבות מהם, אין הבעל חוב והאשה יכולים לערער עליו. וכן הבעל חוב אם הוא הקודם יכול לפייס לבעלי הבינונית, ולבעל העידית אין לו רשות לפייס שאין שיעבודו על עידית. ומדוע יכולים הם לפייס כנ"ל, מפני שבהלקוחות הדבר תלוי, דתקנת חכמים שתקנו דאין גובין ממשועבדים במקום בני חורין הוא לטובתם, וכיון שהם מוחלין על זה ושיעבוד הניזק הוא על כל הנכסים ביכולת הניזק ליקח ממה שירצה והבעל חוב מבינונית כדינם [כל זה מבואר בסוגיאין ח' ע"א - ח' ע"ב]:

עוד מבואר בסוגיאין [ח' ע"ב], דאם מכרן לאחד זה אחר זה הרי הלוקח נכנס תחת הבעלים ולוקח כל אחד כדינו. במה דברים אמורים כשלקח עידית באחרונה או שקנאם בבת אחת, אבל אם קנה זיבורית באחרונה כולם גובים מהזיבורית אם הם מספיקים לכולם, דכיון שהזיבורית היו בני חורין בעת שהעידית והבינונית היו משועבדים אין לגבות רק מהם. אבל להיפך כשהעידית לקח באחרונה אין להבעל חוב ולהאשה לתבוע העידית משום דהעידית היו בני חורין, מפני שיכול הלוקח לאמר להם כיון דהתקנה היתה בעידית, אין רצוני בתקנה זו. ואם לקח הבינונית באחרונה גובים הניזק והבעל חוב מהבינונית והאשה מזיבורית. אמנם זו דעת הרמב"ם, ויש מרבותינו שחולקים בזה וס"ל דאפילו קנה העידית באחרונה, וכ"ש אם קנאם בבת אחת, אין גובים כולם אלא מזיבורית, והטעם מפני שביד הלוקח להחזיר ולמכור להמוכר הזיבורית ויהיה הזיבורית בני חורין ובעל כרחם יגבו כולם מזיבורית, וכיון שיכול לעשות כן אנו רואים כאלו עשה, ואף על גב דלפ"ז ביכולת כל לוקח להדחות את הבעל חוב מבינונית, שיתן במתנה הזיבורית שלו להמוכר ובהכרח יגבה מזיבורית. אמנם אין דין זה רק בזיבורית של המוכר עצמו, ואם מת המוכר גם דיעה זו ס"ל כהרמב"ם וז"ל משום דא"א להחזיר ליורשים את הזיבורית, דא"כ לא יגבו מהם כלל דיתומים שקנו נכסים אין עליהם לפרוע חובות מורישם בנכסי עצמם, ולפיכך אין ביד הלוקח לעשות כן ואין גובין מזיבורית אא"כ קנאם הלוקח באחרונה.

דף ה' ע"ב

אמר רבא ראובן שמכר כל שדותיו לשמעון והלך שמעון ומכר שדה אחת ללוי ובא ב"ח דראובן רצה מזה גובה רצה מזה גובה ולא אמרן אלא דזבן בינונית אבל זבן עידית וזיבורית לא דא"ל להכי דייקי וזבני עידית וזיבורית ארעא דלא חזיא לך ואפילו זבן בינונית נמי לא אמרן אלא דלא שייך בינונית דכוותיה דלא מצי א"ל הנחתי לך מקום לגבי שמעון אבל שייך בינונית דכוותיה גבי שמעון לא גבי מיניה דמצי א"ל הנחתי לך מקום לגבות ממנו.

ויש שפירשו בזה פירוש אחר לגמרי, דלא קאי על סתם אתרוג אם מוצא מהודר ממנו, דאלו דברים שאין להם שיעור, אלא דהכי פירשו, דהנה שיעור אתרוג הוי כביצה וכשיש לו אתרוג כביצה מצומצם ובוודאי אין זה הידור כשהוא מצומצם בשיעורו, ואח"כ מצא גדול ממנו מצוה להוסיף עד שליש מעות הקודמים כדי לקנות האחר [סמ"ג בשם ר"ת והרא"ש בסוגיא] אבל בשאר ענייני הידור אינו מחוייב בזה, וכן בשארי מצות לא שייך זה לפירוש זה [מג"א סק"ב וסק"ג] וגם אפילו לעניין השיעור אינו אלא להחליפו וליתן תוספת שליש מלגיו, אבל אם האחר אינו רוצה לקבל את זה ויהיה נצרך לקנות גם אותו אינו מחוייב [שם סק"ד] והב"י הביא שני הפירושים:

עוד אמרו בגמרא הנ"ל עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקדוש ברוך הוא, ופירש"י [ד"ה עד שליש] עד שליש משלו, שאינו נפרע לו בחייו, מכאן ואילך משל הקדוש ברוך הוא שיפרע לו הקדוש ברוך הוא בחייו. עכ"ל. דאוכל פירות בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא [תוס' ד"ה משל הקדוש ברוך הוא]. ועיין לקמן במה שהבאנו בשם הבן יהוידע.

וכתב הרמ"א דמי שאין לו אתרוג או שאר מצוה עוברת א"צ לבזבז עליהם הון רב, וכמו שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש אפילו מצוה עוברת. ודווקא מצות עשה אבל לא תעשה יתן כל ממנו קודם שיעבור. עכ"ל. ויש להסתפק אם כוונתו דעד חומש מחוייב לבזבז על המצוה, וכתב ערוך השלחן דבאמתם אין סברא שיתן חומש להמצוה וממילא שלא יוכל ליתן צדקה כלל. ואם אין בידו אלא ה' סלעים וצריך לפדות בנו ולקנות אתרוג, יקנה אתרוג דזו מצוה עוברת וזו אינה עוברת ויפדנו בזמן אחר.

ובספר בניהו בן יהוידע כתב, בעי רב אשי שליש מלגו או שליש מלבר. מקשים, אי אמרת שליש מלבר למה אמר רב הונא עד שליש, שבזה יש צד להסתפק אי מלבר או מלגיו, לימא עד חצי, שהוא רוצה לומר אם הראשון בששה, ונזדמן אחר בתשעה שיתר על הראשון שלשה שהם חצי הששה יקנהו, ויותר מזה אינו מחוייב לקנות. וכתב הבן יהוידע, נ"ל דיש לומר לעולם הוא שליש מלבר, והא דלא נקיט עד חצי, אלא אמר עד שליש, ללמדנו לפי דרכו דבר אחר, שהוא יסוד גדול בעבודת שמים בקיום המצוות, והוא שצריך האדם לעבוד הבורא לקיים מצותיו בכל כוחו, ואפילו אם היתה עבודתו מעט, כיון שעובד בכל כוחו שלא היה לו יכולת לעשות יותר ממה שעשה, הרי זה מכבד את השי"ת בעבודה זו, ורצויה היא לפניו יתברך, ואם אחד עשה הרבה, ועדין יש ביכולתו לעשות יותר, כי לא עבד בכל כוחו, אין עבודתו רצויה, ולא נחשב מכבד את השם יתברך בעבודתו. ובדרושים אמרתי משל על זה, לאחד שהביא עשרה קבין ענבים בכלי מהודר דורון למלך, אך הכלי לא היה גדוש אלא מחוק, שהיה אפשר לתת בתוכו עוד שלש קבין ענבים בגודש שלו, ואמר המלך לעבדיו שיתנו לו תמורת ענבים דמים, כפי מה ששויים הענבים ההם בשוק, והשני הביא דורון למלך בכלי קטן מהודר ויפה, והיה גדוש ומלא, עד שאי אפשר להניח

כח שמעון. ואם לא היה להלוה רק עידית וזיבורית ומכרם לשמעון ומכר הזיבורית ללוי, אם ירצה המלוה יכול לגבות גם מזיבורית שביד לוי, דהא בעידית וזיבורית שביד הלוה שיעבודו על הזיבורית כמ"ש, ואם היו שניהם ביד שמעון והבעל חוב היה רוצה בהזיבורית לא היה הלוקח יכול לדחותו בע"כ אל העידית, ולכן גם לוי אינו יכול לדחותו, דיש להזיבורית דין בינונית וכן להיפך כשלקח לוי הבינונית אם רק הניח עוד בינונית ביד שמעון אינו יכול לגבות מלוי כיון ששמעון היה יכול לדחותו אצל האחרת:

וכל זה הוא כשקנאם שמעון בבית אחת, אבל אם קנאם זה אחר זה וקנה זיבורית באחרונה ומכר הבינונית ללוי, אינו גובה מלוי, כיון דהזיבורית היתה בת חורין ביד הלוה בעת שהבינונית נמכרה והיה שמעון יכול לדחותו אצל הזיבורית ולוי קנה הזכות שיש לשמעון. אבל אם קנה שמעון העידית באחרונה ומכר ללוי את הבינונית גובה הבעל חוב ממי שירצה.

דף ט' ע"א ע"ב

א"ר זירא אמר רב הונא במצוה עד שליש מאי שליש וכו' אלא אמר רבי זירא בהידור מצוה עד שליש במצוה בעי רב אשי שליש מלגיו או שליש מלבר תיקו במערבא אמרי משמיה דרבי זירא עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקדוש ברוך הוא:

ודעת רש"י [ד"ה בהידור] שאם מוצא שנים לקנות אחד הדור מחבירו יוסיף שליש הדמים ויקח את ההדור. עכ"ל. ומשמע דזהו כשלא קנה עדיין, אבל אם כבר קנה אינו מחוייב בזה. אבל הרא"ש כתב דאף אם כבר קנה צריך למוכרו ולהוסיף שליש על מהודר, ע"ש. וכתב ערוך השלחן [אורח חיים סימן תרנ"א] דאולי גם רש"י לאו דווקא קאמר, אבל הב"י כתב דרש"י דווקא קאמר, ע"ש. ולכאורה יש לשאול דלפ"ז הלא אין קץ לדבר, דאם אח"כ ימצא יותר יפה גם מזה יצטרך עוד להוסיף שליש. די"ל דזהו רק בפעם הראשון ומקיים בזה הידור מצוה.

וזהו דעת הטור שכתב אתרוג שראוי לצאת בו ומצא אחר נאה ממנו מצוה להוסיף עד שליש בדמי הראשון כדי להחליפו ביותר נאה. עכ"ל. אבל הב"י כתב בזה"ל, שאם מוצא שני אתרוגים לקנות והאחד הדר מחבירו יקח ההדר אם אין מייקרין אותו יותר משלש מלגיו בדמי חבירו. עכ"ל. וכתב כלשון רש"י כשעדיין לא קנה. ואף על גב דהרא"ש והטור מפרשים אפילו כשכבר קנה, מ"מ כיון דהוא רק מילתא דהידור לא חשש להחמיר בזה, דמטעם זה כתב גם שליש מלגיו אף דבגמ' נשאר בתיקו, אלא שהלך להקל בעניין זה דשלש מלגיו הוא שליש מהאתרוג שקנה ומלבר הוא מחצה מהאתרוג שקנה.

השי"ת בעבודתו, אלא אם כן עושה העבודה בכל כוחו, אשר עבודה זו נמשלה לגודש שהוא שלישי, ולא שיעשה העבודה חסירה מכדי יכולתו, שאז נדמית למדה מחוקה:

וכתב עוד שם לפרש מה שאמרו עד כאן משלו, מכאן ואילך משל הקב"ה. דנ"ל הכונה, עד שלישי אוכל בעולם הזה הקרן של ההידור, וזהו משלו, דהיינו מן הקרן עצמו, אבל אם עשה יותר משלישי, אז גם הקרן של ההידור יהיה שמור לעולם הבא, ויאכל בעולם הזה מן פירות הקרן של ההידור, וזהו משל הקב"ה כלומר מן הפירות שנותן הקב"ה, ולא מן הקרן שהוא משל האדם, והרי זו טובה מרובה דלא כליה קרנא בעולם הזה:

שור ובור שמסרן לחרש שוטה וקטן והזיקו חייב לשלם.

וכן להלכה בשולחן ערוך [חושן משפט סימן שצ"ו], דכשנסר שורו לחרש שוטה וקטן, אף על פי שהיה קשור כראוי חייב מפני שדרכם לשחוק בהקשר ולהתירו, ולכן אפילו השור בעצמו ניתק הקשר חייב דתחילתו בפשיעה לגביהם, ועוד דדרך החרש והשוטה והקטן למשמש ולשחוק בהשור וינתק השור בעצמו את הקשר, והוי כהניחה בחמה. ואפילו הכניסה ברפת ולא סגר עליה חייב אף כשקשרה שם, ואפילו החרש נעלה כראוי והשור חתר את עצמו מתחת הקרקע ויצא והזיק חייב, מפני שתחילתו בפשיעה במה שלא נעלו בעצמם [סמ"ע], ואפילו נעלו בעצמם אלא שהניחו את החרש בפנים חייב, דדרך החרש והשוטה והקטן לשבור המנעול. ויש מי שאומר דזה שחייבו חז"ל במסרו לחרש שוטה וקטן אינו אלא בשלא קשרו כראוי או לא נעל כראוי וסמך על שמירתן ולכן חייב משום דאינם בני שמירה, אבל אם קשר ונעל כראוי פטור כשיצא והזיק, דהם אין דרכן לקלקל השמירה ודי שאינם מוסיפים בשמירה [ראב"ד וכן דעת רש"י בסוגיין].

בו עוד יותר, אפילו גרגיר אחד, וכל הענבים שבאותו הכלי, היה משקלם ששה קבין, מחמת כי הכלי היה קטן. ויאמר המלך שיתנו לו תמורת הענבים ההם מאה זהובים. אמרו לו עבדיו, אדונינו, זה הביא עשרה קבין, נתת לו תמורתם דבר מועט, כמו ששונים בשוק, וזה הביא ששה קבין, ואתה נותן לו מאה זהובים. אמר להם, זה שהביא עשרה קבין לא כבדני בזאת המנחה, אלא אדרבה זלזל בכבודי שהראה לעיני הכל שאין כבודי שוה יותר מעשרה קבין, יען כי הכלי שהביא בו הענבים יכיל עוד ענבים יותר משלש קבין, אם היה גודשו, ולמה לא גדשו והניח בו יותר, אלא ודאי שיער בדעתו זה הוא כבודי בעשרה קבין דוקא ולא יותר, אבל השני מה שהביא ששה קבין, לא נגע בכבודי בזה, כי הוא מילא הכלי ההוא בגודש כאשר יכיל, ואם היה אפשר לתת לתוכו יותר היה נותן, והוא לא מצא כלי מהודר וחשוב גדול מזה הכלי, כדי שיביא בו את המנחה, ואם היה מוצא היה מביא בו וגודשו, נמצא זה לא זלזל בכבודי, לכן אנוכי כבדתי בתמורת מנחתו במאה זהובים. וכן הענין כאן בנמשל בעבודת הבורא יתברך, בהפרש שיש בין העושה בכל כוחו, ובין שאינו עושה בכל כוחו, שהיה לו יכולת לעשות יותר ולא עשה:

והנה ידוע מ"ש בגמרא דעירובין [י"ד ע"ב], דמדה גדושה יתירה על מדה מחוקה שליש, וכתבו התוספות דנפקא מינה לענין מקח וממכר, אם התנה לתת לו סאה גדושה, או לתקן לו כל המדה, ע"ש, נמצא שיעור הגודש היא יתר שליש על שיעור המחק, ולפי המשל הנזכר נמצא העבודה שיעבוד האדם להשי"ת בכל כוחו, נמשלה לגודש, אשר בזה הוא נחשב מכבד את השי"ת, ומי שאינו עובד בכל כוחו ויכולתו נמשלה עבודה שעובד למדה מחוקה, שאין בעבודה זו כבוד להשי"ת, ולכן בהידור מצוה שעושה האדם לכבודו יתברך נקיט חשבון שלה, ואפקיה בלשון שליש, לומר דאין האדם מכבד את